

DESNIČINI SUSRETI 2009.

INTELEKTUALCI I VLAST, 1945-1954.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
CENTAR ZA KOMPARATIVNOHISTORIJSKE I INTERKULTURNE STUDIJE

Desničini susreti 2009.

INTELEKTUALCI I VLAST,
1945-1954.

Zagreb, 18. i 19. rujna, Zadar i Islam Grčki, 20. rujna 2009.

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Centar za komparativnohistorijske i interkulturalne studije
„Desničini susreti“

Odsjek za kroatistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Hrvatsko društvo pisaca, Zagreb

Srpsko kulturno društvo “Prosvjeta”, Zagreb

&

Sveučilište u Zadru

Centar za mirovne studije, Zagreb

Društvo za obnovu i revitalizaciju Kule Stojana Jankovića

«**DESNIČINI SUSRETI 2009.**»:
INTELEKTUALCI I VLAST, 1945-1954.

PROGRAM RADA /
SAŽECI IZLAGANJA

FF press
Zagreb 2009.

Vladan Desnica (Zadar, 17. rujna 1905. – Zagreb, 4. ožujka 1967.)

“Čak i oni koji nemaju nikakve veze s umjetnošću i nikakve ljubavi za nju, morali bi biti zahvalni nebu što ona postoji. Jer je to jedino područje ljudske djelatnosti gdje je nemoguća laž: čim laž proviri, istim časom, automatski prestaje umjetnost. U pravoj umjetnosti uvijek, beziznimno, uprkos svemu vlada istina: tu čovjek govori istinu čak i proti svojoj volji.

U tome je velika, neprocjenjiva moralna vrijednost umjetnosti; po tome umjetnost, i onda kad sama sebe najuvjerenije proglašava “savršeno beskorisnom”, “čistom od bilo kakve moralne determinacije”, “lišenom bilo kakve praktične svrhe i cilja”, vrši svoju veliku, nenadoknadivu misiju. Zbog toga, intuirajući i nesvjesno taj fakat, svi tirani, svi gušitelji slobode i zatirači istine, guše i zatiru umjetnost. I doista, još nije bilo historijske epohe u kojoj je gušena sloboda, a da se ujedno nije gušila i prava, istinska umjetnost i na njeno mjesto dekretirala lažna, dirigirana i službena. To nam objašnjava zašto su u historiji epohe bez slobode ujedno i epohe bez umjetnosti; i obrnuto, sami fakat što je jedna historijska epoha bez umjetnosti pruža nam pouzdan i nesumnjiv indicij da je to bila epoha bez slobode.”

(Vladan Desnica, “Zapisi o umjetnosti”, *Krugovi*, 1952.)

PRIPREMNI ODBOR

prof. dr. sc. Ivo Banac

Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

prof. dr. sc. Krešimir Nemeč

Odsjek za kroatistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

prof. dr. sc. Drago Roksandić

Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Velimir Visković

Hrvatsko društvo pisaca, predsjednik

Čedomir Višnjić

Srpsko kulturno društvo „Prosvjeta“, predsjednik

Supredsjedatelji Pripremnog odbora:

prof. dr. sc. Ivo Banac

prof. dr. sc. Drago Roksandić

Tajnica Pripremnog odbora:

mr. sc. Magdalena Najbar-Agičić

Voditelj „Desničinih susreta“

– programa društveno-humanističkih i kulturoloških istraživanja

Centra za komparativnohistorijske i interkulturalne studije

Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

prof. dr. sc. Drago Roksandić

«Desničini susreti 2009.» sastoje se od tri radna dijela – u Zagrebu, 18. i 19. rujna te u Zadru i Islamu Grčkom, 20. rujna. Tema ovogodišnjih zagrebačkih rasprava *Intelektualci i vlast, 1945-1954.*, slijedi temeljnu programsku orijentaciju «Desničinih susreta» s težištem na kritičkoj refleksiji fenomena kulture i kulturalnosti s komparatističkog stajališta. Cilj ostaje isti, t.j., istraživanjima i stručnim raspravama propitati proturječne i često konfliktno-fenomene i procese u hrvatskom i širem južnoslavenskom transkulturalnom prostoru u modernom i postmodernom razdoblju (18.-21. stoljeće).

Problem uspostavljanja monopolne vlasti komunističkih partija u zemljama Srednjoistočne i Jugoistočne Europe, te stvaranja sveobuhvatne kontrole nad svim društvenim sferama, predstavlja izuzetno važno i tek sporadično istraženo poglavlje u povijesti velikog dijela europskog kontinenta. U tom su kontekstu posebno važni, s jedne strane, sistemski stav prema intelektualcima te, s druge, odnos intelektualaca prema novom ideološkom autoritetu. U hrvatskom i jugoslavenskom slučaju ovo istraživačko pitanje posebno je neistraženo u razdobljima «koalicijsko-demokratske vlasti» (1944.- studeni 1945.), primjene sovjetskoga doktrinarnog sustava u «izgradnji socijalizma» (prosinac 1945. – 1950.) te u prvim godinama stvaranja jugoslavenskoga alternativnog modela (u sljedećem razdoblju do VI. kongresa KPJ/SKJ 1952.).

«Desničini susreti 2009.» imaju naglašeno istraživačku orijentaciju, a ovaj skup će biti prvi u nizu istraživačkih i izdavačkih inicijativa pod istim glavnim naslovom *Intelektualci i vlast*. Matična adresa ovog ciklusa je Centar za komparativnohistorijske i interkulturalne studije Filozofskog fakulteta u Zagrebu, a u realizaciji partnerski sudjeluju ustanove navedene u naslovu ovog poziva.

Tema *Intelektualci i vlast, 1945-1954.* isto tako otvara nove mogućnosti pristupa Vladanu Desnici, njegovim iskustvima intelektualca, u rasponu od visokoga državnog činovnika do profesionalnog književnika, jednoga od najsmionijih u svome stvaralaštvu u to doba u nas.

Zadarski dio skupa, koji se realizira u suradnji sa Sveučilištem u Zadru, jedinstvena je prilika izravno se upoznati s „Desničinih susretima“ višestruko korespondentnim zadarskim istraživačkim programom „Arhipelagos“, koji vodi prof. dr. sc. Vladimir Skračić te sa zadarskom kulturnopovijesnom

baštinom razdoblja od 1945. do 1954. godine, koja je toliko važna i za kritičko razumijevanje opusa Zadrana Vladana Desnice.

U Islamu Grčkom, u Kuli Stojana Jankovića, baštini obitelji Desnica, gdje je i Vladan Desnica stvorio velik dio svog opusa, pored dužnog iskazivanja pijeteta nad piščevim grobom u crkvi sv. Đurđa, prezentirat će se zagrebačko-zadarski projekt Međunarodnoga sveučilišnog centra u Kuli Stojana Jankovića te aktualni projekt „Stara Kula – novi mostovi“, kojega je glavni nositelj Centar za mirovne studije iz Zagreba.

**«Desničini susreti 2009.»:
*Intelektualci i vlast, 1945-1954.***

P r o g r a m r a d a

*Petak, 18. rujna 2009., s početkom u 10.00 sati
(Hrvatsko društvo pisaca, Basaričekova 24, 10000 Zagreb)*

Otvaranje „Desničinih susreta 2009.“, 10.00-10.30

Drago Roksandić, prof. dr. sc.
Velimir Visković
Poruka obitelji Vladana Desnice

I. sjednica (predsjedava: prof. dr. sc. Drago Roksandić)

10.30-11.00

Dušan Bošković, prof. dr. sc., *Intelektualci u vlasti: društveni obrasci u formativnim godinama Druge Jugoslavije*

11.00-11.30

Krešimir Nemeć, prof. dr. sc., *Jesmo li imali socrealizam?*

11.30-12.00

Gojko Tešić, prof. dr. sc., *Ideološki diskurs nadrealista u jugoslovenskom kontekstu pratinh godina*

12.10-12.30

Velimir Visković, *Utjecaj Miroslava Krležę na artikulaciju političke i kulturne paradigme, 1945-1954.*

12.30-13.00

Ivo Banac, prof. dr. sc., *Hrvatski đilasovci*

S t a n k a, 13.00-13.15

II. sjednica (predsjedava: prof. dr. sc. Ivo Banac)

13.15-13.45

Tonko Maroević, dr. sc., akademik, *Socrealizam Grge Gamulina*

13.45-14.15

Staniša Tutnjević, dr. sc., *Poetika socijalističkog realizma (1945-1952) – pitanje književnog (dis)kontinuiteta*

14.15-14.45

Krištof Jacek Kozak, prof. dr. sc., *Levitev Josipa Vidmarja: intelektualac pred in po 1945*

14.45-15.15

Goran Miloradović, *Politički uzroci i okolnosti podele umetnika na realiste i moderniste u Jugoslaviji 50-ih godina*

P r e k i d z a r u č a k, 15.15-17.15

III. sjednica (predsjedava: Velimir Visković)

17.15-17.45

Dušan Marinković, prof. dr. sc., *Tjeskoba stvaranja i polemičko ja Vladana Desnice*

17.45-18.15

Sanja Roić, prof. dr. sc., *Dva prijevoda jedne knjige: Ignazio Silone, Kruh i vino / Hleb i vino*

18.15-18.45

Lidija Vukčević, dr. sc., *Poetika kao izazov politici – dekonstrukcija u diskurzivnoj prozi Vladana Desnice*

V e č e r n j i p r o g r a m

19.15-22.15 u kinu „Tuškanac“, *Tuškanac 1, 10000 Zagreb (u suradnji s Hrvatskom kinotekom)*

Bruno Kragić, Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“ i Nikica Gilić, prof. dr. sc., *Film i vlast: slučaj filma „Bakonja fra Brne“ Fedora Hanžekovića (razgovor poslije projekcije filma)*

Godina proizvodnje: 1951.
Trajanje: 104 minute
Tehnika: 35mm standard c/b
Režija: **Fedor Hanžeković**
Produkcija: Jadran film
Snimatelj: Oktavijan Miletić
Filmski rod: igrani film
Zemlja proizvodnje: FNR Jugoslavija – NR Hrvatska
Scenarij: **Fedor Hanžeković** (prema istoimenom romanu **Sime Matavulja**)
Glazba: Boris Papandopulo
Montaža: Blaženka Jenčik
Scenografija: Vladimir Tadej
Kostimografija: M. Turkalj

Subota, 19. rujna 2009., s početkom u 10.00 sati
(Velika vijećnica Filozofskog fakulteta, Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb)

IV. sjednica (predsjedava: dr. sc. Miroslav Perišić)

9.00-9.30

Stefano Petrungaro, dr. sc., *Okulturnoj-prosvjetnoj politici u Jugoslaviji (1945.-53.)*

9.30-10.00

Snježana Koren, *Komu i kakav odgoj i obrazovanje?" Nastava povijesti u izgradnji "novog socijalističkog čovjeka"*

10.00-10.30

Magdalena Najbar-Agičić, mr. sc., *Sud časti Sveučilišta u Zagrebu kao element politike vlasti prema intelektualcima nakon 1945. godine*

10.30-11.00

Drago Roksandić, prof. dr. sc., *Zagrebački Filozofski fakultet u revolucionarnoj tranziciji (1945-1948.)*

S t a n k a, 11.00-11.15

V. sjednica (predsjedava: dr. sc. Stefano Petrungaro)

11.15-11.45

Momčilo Mitrović, dr. sc., *Sudovi časti na Beogradskom univerzitetu 1944/1945.*

11.45-12.15

Slobodan Selinić, mr. sc., Dragomir Bondžić, mr. sc., *Prećutna rehabilitacija. Vraćanje na Beogradski univerzitet profesora udaljenih odlukama Sudova časti 1945.*

12.15-12.45

Dragomir Bondžić, mr. sc., *Komunistička vlast i profesori Beogradskog univerziteta 1945-1954 (između saradnje i represije)*

S t a n k a, 12.45-13.00

VI. sjednica (predsjedava: prof. dr. sc. Gojko Tešić)

13.00-13.30

Vlaho Bogišić, *Ivo Andrić i vlast*

13.30-14.00

Miroslav Perišić, dr. sc., *Od partijske ka društvenoj eliti. Evropsko iskustvo jugoslovenske inteligencije 1945-1954.*

P r e k i d z a d o m j e n a k, 14.00-14.45

VII. sjednica (predsjedava: prof. dr. sc. Krešimir Nemeč)

14.45-15.15

Tatjana Jukić, prof. dr. sc., *Uspomena života: britanska (bio)politika i sjećanje na II. svjetski rat u Jugoslaviji*

15.15-15.45

Branko Matan, *Slučaj Bogdana Jerkovića – uspon i pad zagrebačkoga studentskog teatra u pedesetima*

15.45-16.15

Jevgenij Paščenko, dr. sc., *Jugoslavenska primjena sovjetskoga doktrinarnog pristupa ukrajinskom pitanju*

16.15-16.45

Cvjetko Milanja, prof. dr. sc., *Čemu intelektualci danas? Uloga intelektualaca u socijalističkom sistemu i u postmoderno doba*

16.45-17.10

Zaključna rasprava

Nedjelja, 20. rujna 2009.: program u Zadru i Islamu Grčkom

7.30: polazak autobusom za Zadar i Islam Grčki

„(...) Na tom ‘steriliziranom prostoru’, dakle, odigravao se život zadarskog građanina od rođenja do smrti. Po toj urbanosti, Zadar ne samo da je predstavljao nesumnjivo najgradskiji i najgrađanskiji ambijent kod nas, nego je pripadao valjda među najgrađanskije ambijente evropskog Zapada.

U neposrednoj blizini tog i takvog Zadra, na nekoliko kilometra od njega, gotovo pred samim njegovim gradskim vratima, počinjala je jedna sasvim drukčija stvarnost. Počinjala je sušta njegova suprotnost – selo, sa svojim strašnim životom koji se odvijao u nevjerovatnim, katkad upravo neljudskim uslovima i oblicima, u vjekovnoj zaostalosti i bijedi. A između tog grada i tih sela – jaz, nepremostiv jaz, ili kineski zid, neoboriv i neprelazan. – Tako je trajalo stoljećima.

(...) Smatrao sam da taj novopriponjeni kraj naše zemlje, i njegova prošlost, njegova dojučerašnjica (a u mnogijemu je to i njegova današnjica, jer stoljetne rane ne zacjeljuju jednim mahom, niti se duboke bolesti organizma liječe pukim nepriznavanjem) imaju svoje mjesto u opoj slici naših problema i pravo na svoj dio pažnje u mislima naših ljudi. Smatrao sam da mračnu i strašnu stvarnost ne treba ni prikrivati ni uljepšavati (kao što je i previše dugo od naše građanske i pseudoseljačke literature demagoški uljepšavana), najmanje danas, kad ona treba da se iz osnova promijeni i preporodi. (...)”

Vladan Desnica, „O jednom gradu i o jednoj knjizi”, *Zadarska revija*, br. 1, 1954.

Program u Zadru

11.00-11.15: susret s prof. dr. Antom Uglešićem, rektorom Sveučilišta u Zadru i prof. dr. sc. Vladimirom Skračićem, prorektorom Sveučilišta u Zadru u Rektoratu Sveučilišta

11.15-12.30: predstavljanje istraživačkog programa Sveučilišta u Zadru „Arhipelagos“ i rasprava (voditelj i predstavljatelj: prof. dr. sc. Vladimir Skračić)

12.30-13.30: ručak u restoranu Sveučilišta u Zadru (domaćin: Rektorat Sveučilišta)

13.30-15.00: „Zadar u desetljeću poslije 1945. godine“ (tematska šetnja Zadrinom u razgovoru s istraživačima kulturne povijesti Zadra)

15.00: polazak za Kulu Stojana Jankovića u Islamu Grčkom

Program u Islamu Grčkom

15.30-16.00: polaganje vijenca na grob Vladana Desnice u crkvi sv. Đurđa i slovo Velimira Viskovića, predsjednika Hrvatskoga društva pisaca

16.00-17.30: obilazak sjevernog i središnjeg dijela Kule i predstavljanje projekta Međunarodnog sveučilišnog centra u Kuli Stojana Jankovića (predstavljajući: doc. dr. sc. Vladan Desnica, unuk pisca Vladana Desnice, prof. dr. sc. Drago Roksanđić, voditelj „Desničinih susreta“ i Sandra Benčić, Centar za mirovne studije)

17.30-19.00: šetnja drugim dijelovima Kule Stojana Jankovića i okrjepa domaćim specijalitetima iz Sjeverne Dalmacije i Like, u pripremi mjesnih suradnika Centra za mirovne studije

Predstavljanje projekta „Stara Kula – novi mostovi“ (Gordan Bosanac, programski voditelj Centra za mirovne studije u Zagrebu, Marijeta Rajković, Filozofski fakultet u Zagrebu i dr. sc. Nataša Desnica-Žerjavić, kćerka Vladana Desnice u ime Društva prijatelja Kule Stojana Jankovića.

Ovaj projekt zajednički realiziraju Centar za mirovne studije, Centar za komparativnohistorijske i interkulturalne studije Filozofskog fakulteta u Zagrebu: Program „Desnićini susreti“, Srpsko narodno vijeće iz Zagreba te Društvo prijatelja Kule Stojana Jankovića. Financira ga Europska komisija.

19.00: odlazak iz Kule Stojana Jankovića

«**DESNIČINI SUSRETI 2009.**»:
INTELEKTUALCI I VLAST, 1945-1954.

SAŽECI PRIOPĆENJA

prof. dr. sc. Ivo Banac

Filozofski fakultet, Zagreb

Hrvatski đilasovci

Raščlamba odjekâ Đilasove idejne inicijative iz 1953/54. (*Nova misao*, članci u *Borbi*) u Hrvatskoj i posljedice partijske čistke nakon Trećeg plenuma CK SKJ (siječanj 1954.).

Vlavo Bogišić

Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, Zagreb

Ivo Andrić i vlast

U radu se razmatra cjelina naslovnoga odnosa, fenomen vlasti s obzirom a Andrićevo književno djelo i pripadajući mu kulturni kontekst, uključivo pripadne kulturne politike i dominantne ideološke matrice. Razdoblje 1945 – 52. je u smislu redefiniranja pojmovâ prijelomno, ali se njegovo razumijevanje ne iscrpljuje u diskontinuitetu, pa je upravo Andrić kao metaforičko polje pretapanja kulturnopolitičke, intelektualno kritičke i kreativne dimenzije jugoslavenske makrodruštvene panorame zahvalna poliperspektivna tema, osobito za utvrđivanje mentaliteta i statičnih figura vlasti. Andrić je osobnim iskustvom, studijski i autorski egzistencijalno obuhvatio tursku i austrijsku upravu u Bosni, kraljevsku jugoslavensku upravu, nacistički kvislinški kompleks, te model jugoslavenskoga socijalističkoga patriotizma. Usporedno čitanje autorskog održanja u tom kontinuitetu, s uporišnim elementima i odustajanjima, te opserviranja toga držanja, s novim memoarskim uvidima, čine osnovu zaključivanja o monopolističkom karakteru svake vlasti u istočnomediterranskom krugu do promatranog razdoblja i sposobnosti intelektualca da sudjeluje u promjeni prilika bez obzira na takvo ograničenje.

mr. sc. Dragomir Bondžić

Institut za savremenu istoriju, Beograd

Komunistička vlast i profesori Beogradskog univerziteta 1945 – 1954.

Odnos komunističke vlasti prema profesorima Beogradskog univerziteta tokom prve decenije posle Drugog svetskog rata bio je uslovljen ideološkim postavkama Komunističke partije i njenim neprikosnovenim položajem u jednopartijskom sistemu, ali i konkretnim političkim i društveno-ekonomskim uslovima i interesima Partije i države. Komunistička partija je bila nepoverljiva prema univerzitetskim profesorima, kao i prema intelektualcima uopšte, smatrajući ih „reakcionarima“, „neprijateljima“ i „slugama buržoazije“ i „predratnih režima“. Isto tako, i profesori su bili suprotstavljeni ideološkim stavovima i političkoj praksi komunizma, tako da je među njima bilo veoma malo pristalica, a još manje članova Partije. Istovremeno, univerzitetska elita je bila neophodna novoj vlasti za školovanje novih visokoobrazovanih stručnjaka za sve oblasti društvenog i privrednog života, pa joj se moralo pristupati oprezno i izdiferencirano. Tako su, pored stalne kontrole života i rada, povremeno vršene represivne mere nad neposlušnim i neprijateljski nastrojenim nastavnicima, ali su kontinuirano činjeni i naponi da se „pridobije“ i „prevaspita“ veliki broj kolebljivih i neutralnih pojedinaca, u čemu su od početka 50-ih godina postizani sve veći rezultati. U radu se analiziraju osnovni pravci i sumiraju rezultati državne i partijske politike prema univerzitetskim nastavnicima u Beogradu od 1945. do 1954. godine.

dr.sc. Dušan Bošković

Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd

Intelektualci u vlasti: društveni obrasci u formativnim godinama druge Jugoslavije

Posle političkog razlaza sa SSSR, formirao se novi društveni obrazac naprima više ideologa: analizirani su radovi Edvarda Kardelja i Petra Šegedina. Duh starog, prosovjetskog obrasca označavao je Radovan Zogović, a Milovan Đilas se našao u dvostrukoj ulozi: bio je aktivan u predstavljanju i prosovjetskog (vid. referat na Petom kongresu KPJ), ali i – jednako strasno – antisovjetskog ideološkog stava. Dao je svakako najrečitiju sintagmu „Nama političarima politika, vama piscima – estetika (a zna se šta je važnije od toga dvoga)“, obeležavajući tako duh jedne epohe kao *demokrata sa batinom iza leđa* (dok je bio na vlasti). Jedinstvena figura Miroslava Krleže obeležila je taj novi/stari obrazac tako duboko i temeljno da se može braniti i teza o njegovom – između ostalog – uticaju na *Praxis*-nasleđe: Danko Grlić, Milan Kangrga primerice. Sudeći po javno objavljenim dokumentima (građa mi je bila nedostupna), Vladan Desnica je bio potpuno izvan tih glavnih ideoloških tokova, a kao intelektualac imao je pristupa mahom u listovima, revijama i časopisima mlađe generacije. Poslednji ratovi učinili su da je pristup izvornoj građi postao veoma otežan, ako ne i nemoguć, a ovaj prilog bi mogao biti skroman vid neophodnog javnog obnavljanja negdanje intelektualne zajednice.

prof. dr. sc. Tatjana Jukić

Filozofski fakultet, Zagreb

Uspomena života: britanska (bio)politika i sjećanje na II svjetski rat Jugoslaviji

Uz pretpostavku da se hladni rat formira u uvjetima memorije II svjetskog rata, ili čak kao stanovita memorija II svjetskog rata, II svjetski rat u Jugoslaviji ima posebnu simboličku vrijednost, jer se realizira istodobno i kao komunistička revolucija. To je važno ne samo zato što zapadni saveznici rat u Jugoslaviji vide stoga kao aktivnu sablast Oktobra (pa onda i kao aktivnu sablast vlastite politike u I svjetskom ratu - aktivnu sablast vlastitog neuspjeha u onome što pamte kao pobjedu, dakle kao uspjeh), već i zato što sama logika komunističke revolucije, sama Marxova filozofija, zahtijeva upravo takvu intervenciju u postojeće režime sjećanja i pamćenja.

U svome izlaganju analizirat ću memoarske zapise pripadnika britanskih vojnih misija pri partizanima, prije svih Fitzroya Macleana, ali i memoare Winstona Churchilla, kao primjere retorike koja svjedoči o takvoj intervenciji u mnemičko. S tim u vezi zanima me ponajprije mogućnost da se upravo oko takve intervencije formira hladnoratovska (bio)politika u pedesetima i kasnije, ali i (bio)politika onoga što tek zahvaćamo kao postkomunizam ili postsocijalizam.

Snježana Koren

Filozofski fakultet, Zagreb

Komu i kakav odgoj i obrazovanje? Nastava povijesti u izgradnji «novog socijalističkog čovjeka»

Proces odgoja i obrazovanja bio je jedno od važnijih žarišta gdje se nakon 1945. godine stvaralo zajedničko sjećanje, pri čemu je povijest, kao jedan od tzv. nacionalnih predmeta, imala osobito važnu ulogu koju je određivala kulturna i prosvjetna politika KPJ. Dominantno značenje u nastavi povijesti imali su odgojni aspekti: jedan od njezinih temeljnih zadataka, kao i zadataka obrazovanja u cjelini, bio je prenošenje poželjnih društvenih vrijednosti i normi u funkciji konstrukcije idealnog identiteta, tj. stvaranja «novih ljudi», građana socijalističkog društva. Školski prijenos pamćenja odvijao se putem regulativa, nastavnih programa i udžbenika, obrazovanja i stručnog usavršavanja nastavnika, obilježavanja značajnih događaja i obljetnica, imenovanja škola itd., kao instrumenata i strategija vladajućeg poretka kojima se nastojalo oblikovati i reproducirati poželjno društveno sjećanje. Stoga se kao ključno postavlja pitanje odnosa između političke i obrazovne sfere – u konkretnom slučaju, kako su se u školskoj povijesti nakon 1945. godine odražavale ideološke postavke KPJ, kao i njihove mijene do kojih je došlo prvo prihvaćanjem, a potom i djelomičnim napuštanjem sovjetskih uzora i modela. Rad se također fokusira na ključne protagoniste u oblikovanju poslijeratne politike povijesti u školama (povjesničare i sveučilišne profesore, gimnazijske i osnovnoškolske nastavnike, autore udžbenika i drugih materijala itd.), kao i na odnos prema nastavnicima koji je s jedne strane bio određen «borbom za ideološki čiste i stručno jake kadrove», a s druge akutnim manjkom nastavnika. Stoga je taj odnos – ovisno od šireg političkog i ideološkog konteksta – varirao od čvrstog inspekcijskog nadzora, premještanja i otpuštanja do pokušaja ideološko-političke izgradnje putem seminara i savjetovanja te zahtjeva za nastavnicima koji će odgajati «novog, slobodnog i odvažnog socijalističkog čovjeka».

doc. dr. Krištof Jacek Kozak

Fakulteta za humanistične študije, Koper

Levitev Josipa Vidmarja: intelektualec pred in po 1945

V prispevku želim predstaviti vlogo enega prvih slovenskih intelektualcev pred 2. svetovno vojno ter njegov prehod na zmagovito stran po njej. Gre za predvojnega gledališkega in literarnega kritika, Josipa Vidmarja, za katerega je značilna popolna preobrazba iz človeka zgolj kulture pred vojno v prvo kulturno-politično osebnost, vključno z vstopom v Partijo, po letu 1945. Posebej je Vidmar zanimiv zaradi tega, ker ga po 1945 ni več mogoče gledati zgolj iz slovenske perspektive, temveč bi ga bilo treba upoštevati kot ključno osebnost jugoslovanskega kulturnega prostora.

Ob tej preobrazbi se ne postavlja toliko vprašanje človekove politične eksistence, temveč bolj Vidmarjev odnos in njegovo razmerje do kulture. Politika komunistične oblasti v povojni Jugoslaviji je bila totalitarna, kar so izkušali mnogi še daleč tja v 60-ta leta. Naenkrat je torej Vidmar postal figura z realno politično močjo, čeprav se ni mogel kosati z vplivom M. Mačka, B. Zihlerla ali M. Ribičiča. Prav zaradi tega vzbuja dvojnost njegove osebnosti in medsebojno vplivanje realne ter navidezne moči več vprašanj kot daje odgovorov.

prof. dr. sc. Duško Marinković

Filozofski fakultet, Zagreb

Tjeskoba stvaranja i polemičko ja Vladana Desnice.

U izlaganju *Tjeskoba stvaranja i polemičko ja Vladana Desnice* interpretirao bih strategije pomoću kojih je Vladan Desnica širio prostor za kritičku javnu riječ, odnosno rastvarao prostor ideoloških pseudomonoloških govora vlastitom stvaralačkom praksom. U tom bi se kontekstu posebna pažnja posvetila tumačenju njegovih polemičkih tekstova (objavljenih za života i neobjavljenih), intervjuua i javnih izlaganja.

akademik dr. sc. Tonko Maroević

Institut za povijest umjetnosti, Zagreb

Socrealizam Grge Gamulina

Nužno je već, na odgovarajućem povijesnom razmaku, razmotriti ulogu Grge Gamulina unutar „sorealističke“ prakse u hrvatskoj umjetnosti i književnosti koncem pedesetih i početkom šezdesetih godina. Nema dvojbe da je taj značajni povjesničar umjetnosti, prevoditelj i putopisac, svjesno prihvatio zadatak djelovanja i utjecaja na stvaralačku orijentaciju prvih poratnih godina, posebno kao visoki funkcionar Ministarstva kulture, „zadužen“ za idejno-politički rad. Njegovi kritički osvrti na zapadnoeuropsko „građansko“ slikarstvo i književno-kritičke refleksije na našu sredinu svakako nose biljeg određene tendencioznosti, a primjedbe nisu mimoišle ni neke protagoniste epohe (Šegedina, Franičevića, primjerice, s kojima inače čak i drugovao). Međutim, u svojim teorijskim promišljanjima Gamulin se vrlo brzo distancirao od direktne sovjetske „linije“ (a korifeje ruskog likovnog socrealizma, poput Gerasimova, uopće nije prihvaćao), a nekim je tekstovima – poput eseja „Uz idolatriju sezanzima“ – ipak otvarao relevantnu problemsku diskusiju. Kako je taj tekst već dugo „na zlu glasu“, mislim da će biti dobrodošla što nepristranija interpretacija, nezavisno od toga što se socrealizam ne mora i ne može *en bloc* braniti, ali valjda više ne ni sasvim paušalno osuđivati iz pozicije „povijesnog pobjednika“ – etabliranog modernizma.

Branko Matan

Udruga za kulturu *Gordogan*, Zagreb

Slučaj Bogdana Jerkovića – uspon i pad zagrebačkoga studentskog teatra u pedesetima

Uvodno ću posve kratko prikazati početke zagrebačkoga studentskog kazališta (a u značenju koje te riječi imaju u drugoj polovici dvadesetoga stoljeća). Početke – na temelju vlastitih istraživanja – smještam u godine 1938-1939. kada Vladimir Pogačić osniva svoje *Studentsko kazalište*. Zatim ću, također kratko, ocrtati prvo razdoblje institucionaliziranoga studentskoga teatra u poslijeratnome razdoblju unutar raspona 1945-1954. Nešto ću opširnije govoriti o *zlatnome razdoblju* studentskoga kazališta 1954-1958. To je vrijeme izvanrednih domaćih i inozemnih uspjeha, vrhunskoga istraživačkoga rada, osnivanja *Studentskoga eksperimentalnog kazališta* kao nove institucije, postupnoga približavanja vodećim profesionalnim kazališnim kućama. Središnja pojava toga razdoblja – koje pomalo podsjeća na uspjehe Zagrebačke škole crtanoga filma nekoliko godina poslije – jest Bogdan Jerković. Najviše vremena posvetit ću događaju iz prosinca 1958. kada je Hrvatsko narodno kazalište u sklopu svojega redovitoga repertoara odlučilo prikazati „studentskoga Držića“. Tada je, dva dana prije premijere, donesena odluka o zabrani vlastite predstave. Upravne strukture (intendant Duško Roksandić i direktor drame Vlatko Pavletić) nisu iznijele uvjerljive argumente za svoju odluku, ali su je proveli na iznimno brutalan način. Premda su Jerković i predstava imali očitu podršku i unutar HNK-a i u javnosti, nakon kratke polemike Jerković je izvrijeđan i otjeran iz HNK-a (u kojem je još u prvoj polovici godine bio direktor drame). U slijedećih godinu-dvije dolazi do osipanja vodećih ljudi u SEK-u, a Jerković pada pod bojkot u HNK-u i Zagrebačkome dramskom kazalištu. Prisiljen je režirati u provinciji, na kraju sve više boravi u inozemstvu, posebno Italiji. U hrvatskoj teatrologiji događaj je u potpunosti cenzuriran. Ono što u usmenoj predaji postoji prilično je nejasno, pretpostavke o motivima sukoba različite, često međusobno kontradiktorne. Za potrebe nastupa na *Desničinim susretima* pokušat ću, u seriji razgovora s preživjelim svjedocima, ispitati okolnosti toga događaja.

prof. dr. sc. Cvjetko Milanja

Filozofski fakultet, Zagreb

Čemu intelektualci danas?

U razmatranju autor skicira tezu da je uloga intelektualca, napose humanističkoga tipa, u ranijim društvenim i političkim sustavima donekle imala svoje opravdanje jer su oni figurirali kao moralna savjest svoga vremena, upirući svoja nastojanja na ublažavanje ideološke rigidnosti i iz nje derivirane represije. Danas pak intelektualci „opće prakse“, zbog promijenjenih društvenih i političkih prilika, nemaju tu ulogu, posebice pak u postmoderno doba opće relativizacije. Ako su ranije oni imali svoje vjetrenjače, danas takvih vjetrenjača više nema, pa se uloga intelektualca bitno profesijski i stručno profilirala, i tako posredno može biti korektiv.

mr. sc. Goran Miloradović

Institut za savremenu istoriju, Beograd

Politički uzroci i okolnosti podele umetnika na realiste i moderniste u Jugoslaviji 50-ih godina

Izlaganje je posvećeno fenomenu koji se u Jugoslaviji pojavio ranije nego u drugim socijalističkim državama Istočne Evrope. Radi se o polarizaciji kulturne scene na „realiste“ i „moderniste“, odnosno o pojavi dvojnosti u kulturi jedne totalitarne države. Pojava je utoliko zanimljivija jer se u takvom tipu država obično javlja i specifični tip totalitarne kulture, tzv. monokultura, koja je svojevrсни odgovor na ideološki zahtev za potpunom idejnom monolitnošću društva. Prema rezultatima istraživanja, može se zaključiti da je do pojave „dvojnosti“ u kulturi, odnosno njenog cepanja na dva pola, došlo usled određenih političkih procesa na međunarodnoj sceni. Naime, postepeno diferenciranje interesnih sfera u Evropi tokom prve posleratne decenije, koje je okončano podelom na dva suprotstavljena hladnoratovska tabora, dovelo je do promene u međunarodnoj poziciji Jugoslavije. Ta država je u tom periodu prešla put od „satelita br. 1“, kako su je nazivali na Zapadu do 1948. godine, do saveznika NATO pakta (preko članstva u balkanskom paktu od 1954. godine). Promenu strateškog savezništva KPJ/SKJ je morala na neki način da se ideološki sankcioniše, što je imalo za posledicu, s jedne strane promovisanje koncepta samoupravnog socijalizma u privredi, a s druge kontrolisanu liberalizaciju kulturne scene. U tim okolnostima svoju ulogu su dobili i pojedini jugoslovenski intelektualci. Oni su, uz blagoslov Partije, promovisali novi imidž jugoslovenskog režima, tako što su se na različite načine uklopili u staru podelu koja je još od pre rata postojala na intelektualnoj (posebno književnoj) levisi. Stvaraoci, poput Krleže, Ristića i Daviča, koji su bili proskribovani tokom tridesetih i četrdesetih godina, postali su, najednom, potrebni Partiji. Promena odnosa KPJ/SKJ prema akterima tog starog sukoba i njihova promocija od izopštenika u lidere kulturne scene imala je svoje uzroke u sporazumima iz sfere visoke politike i udaljenim događajima na koje oni nisu mogli da utiču, a koji su, ponekad vrlo snažno, određivali njihove sudbine. Prvi korak u tom pravcu bila je Čerčilova ponuda Staljinu iz oktobra 1944. godine da se njihov uticaj u obnovljenoj Jugoslaviji deli popola, a poslednji formiranje hladnoratovske konstelacije.

dr. sc. Momčilo Mitrović

Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd

Sudovi časti na Beogradskom univerzitetu 1944/45.

Sudovi časti na Beogradskom univerzitetu radili su u sklopu celokupne obnove univerzitetskih institucija. Delovali su u okviru Komisije za obnovu Univerziteta i bili su samo jedan segment »duhovne obnove«. Sud časti je radio po Pravilniku o radu koji je potvrđen od Povereništva za prosvetu decembra 1944. godine. Sud časti na Univerzitetu je radio od kraja 1944. do polovine maja 1945. godine. Za to vreme ocenjeno je držanje 370 nastavnika i asistenata Beogradskog univerziteta i fakulteta u Skoplju i Subotici. Prilikom izricanja kazni cenjeno je da li je delo izvršeno dobrovoljno ili ne, da li je moglo biti izbegnuto, koliko je okrivljeni star, kako se drži pred Sudom itd. Odlukom Suda časti koja je objavljena 19. maja 1945. sa Beogradskog univerziteta je uklonjeno 37 nastavnika i asistenata zbog držanja tokom okupacije, saradnje sa okupatorom i »kaljanja srpske nacionalne časti«.

mr. sc. Magdalena Najbar-Agičić

Srednja Europa d.o.o., Zagreb

Sud časti sveučilišta u Zagrebu kao element politike vlasti prema intelektualcima nakon 1945. godine

S obzirom na slabu zastupljenost pristaša Komunističke partije među sveučilišnom elitom u Zagrebu nakon preuzimanja vlasti u svibnju 1945. godine novi režim u svojoj politici prema intelektualcima pribjegavao je različitim mjerama u rasponu od onih koje su za cilj imale eliminaciju ljudi povezanih s prethodnim ustaškim režimom, preko uklanjanja potencijalnih političkih protivnika pristaša drugih političkih opcija, do onih mjera koje su trebale za vlast pridobiti neopredijeljene i kolebljive pojedince. Osnovana su specijalna tijela čiji je zadatak bio preispitivanje ponašanja intelektualaca za vrijeme NDH, među kojima se ističe Anketna komisija za utvrđivanje zločina kulturnom suradnjom s neprijateljem u sklopu Zemaljske komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u Hrvatskoj te Sud časti Sveučilišta u Zagrebu.

Sud časti Sveučilišta u Zagrebu, osnovan u ljeto 1945. godine, samo je jedan od elemenata šire akcije, no njegovo je djelovanje značajno ne toliko zbog izrečenih presuda, već zbog toga što je doprinio formiranju novih odnosa unutar sveučilišne zajednice (i suci i optuženi i – u velikoj mjeri – svjedoci bili su članovi te zajednice). Građa Suda časti Sveučilišta u Zagrebu nije do sada korištena u historiografskim istraživanjima, a u ovom će se izlaganju naglasak staviti na slučajeve profesora Filozofskog fakulteta.

prof. dr. sc. Krešimir Nemeč

Filozofski fakultet, Zagreb

Jesmo li imali socrealizam?

U povijestima hrvatske književnosti i periodizacijskim shemama obično se ne navodi socijalistički realizam kao izdvojeno razdoblje s prepoznatljivim poetičkim karakteristikama. Za takva rješenja nema opravdanja. U referatu ću nastojati pokazati da je za period hrvatske književnosti od 1945. do 1952. godine oznaka “socrealizam” znanstveno utemeljena, posve prikladna i nužna. Osim nekoliko iznimaka, među kojima je i Desničin roman “Zimsko ljetovanje”, književna proizvodnja i kritička praksa u spomenutom razdoblju u znaku su ideologizirane poetike koja se oslanjala na iskustva sovjetskih doktrinarnih i normativističkih “mislilaca” (Staljin, Ždanov) i na “teoriju odraza” Bugarina Todora Pavlova. Doktrina socijalističkog realizma teži standardizaciji umjetničke prakse i protivi se eksperimentiranju, individualističkim iskoracima i modernističkim “zastranjivanja” (raznim buržoaskim “izmima”). Svi koji su pokušali plivati protiv struje i odbili podrediti svoju umjetnost “novom kursu” bili su podvrgnuti ideološkoj osudi i političkoj diskvalifikaciji.

dr. sc. Jevgenij Paščenko

Filozofski fakultet, Zagreb

Jugoslavenska primjena sovjetskog doktrinarnog pristupa ukrajinskom pitanju

Totalitarni režimi posebice poslije 1930-h godina su ubrzavali ideološko diferenciranje u intelektualnim krugovima Hrvatske. Uz izričito raslojavanje na ljevičarske i desničarske modele, značajan dio intelektualaca suzdržavao se prema partikularnosti. Nacionalna mitologija totalitarnih režima vršeci utjecaj na nastanak hrvatskih vizija i putova stvaranja vlastite državnosti nailazila je na prihvaćanje ili odbijanje istih u različitim intelektualnim sredinama.

Svoju ulogu u predočavanju metoda i stavova komunističkoga režima prema nacionalnom pitanju je odigrala ukrajinska dijaspora ponajviše u Hrvatskoj, Srijemu, Bosni i Hercegovini. Spoznaje o položaju Ukrajinaca pod sovjetskom vlašću utjecale su na stavove nekih hrvatskih intelektualaca glede komunističkog režima.

Poraz nacističkog režima i proširenje sovjetske ideologije na prostor Jugoslavije donio je primjenu sovjetskih metoda prema ukrajinskom pitanju. Ukrajinci koji su zastupali nacionalnu ideju (intelektualci, studentska mladež, grko-katolička crkva i drugi) su bili žestoko proganjeni. Proganjeni su i hrvatski intelektualci koji su se zanimali za ukrajinsku kulturu.

Bez obzira na dalje političke promjene u jugoslavenskom sistemu, stav prema Ukrajinacima i dalje bio politiziran, a sudbina proganjenih poslije 1945. dosad nije proučena.

dr. sc. Miroslav Perišić

Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd

Arhiv Srbije, Beograd

Od partijske ka društvenoj eliti. Evropsko iskustvo jugoslovenske inteligencije 1945-1954.

Kada je reč o prvim godinama jugoslovenske države pod komunističkom vlašću i njenom odnosu prema inteligenciji, sa istraživačkom pouzdanošću se mogu izvoditi izvesni zaključci. Komunistička vlast je već u prvoj godini posle završetka rata započela proces školovanja izvesnog broja mladih ljudi na evropskim univerzitetima, i to i na Zapadu i na Istoku, čak godinu dana ranije na zapadnoevropskim nego na sovjetskim univerzitetima. Za sam proces formiranja jugoslovenske inteligencije na evropskim univerzitetima karakteristična su dva perioda. Prvi – od 1945. do 1948. i drugi od 1950. godine. Drugi period je označio i početak jedne sasvim drugačije pozicije intelektualca u Jugoslaviji, omogućen velikim zaokretom u jugoslovenskoj spoljnopoličkoj orijentaciji. Celokupna jugoslovenska kulturna politika ka Zapadu, kao sastavni deo i prethodnica spoljne politike u traganju za novom međunarodnom pozicijom, poprimila je 1950. godine novi impuls koji je vodio ka slobodnijem naučnom i umetničkom izražavanju. “Manje ideologije – više znanja” bio je jedan od suštinskih imperativa nove kulturne politike. Distanciranje od sovjetskog modela kulturne politike, namera da se na Zapad plasiraju vrednosti kulturnog nasleđa na tlu Jugoslavije, upućivanje oko 17 000 stručnjaka u periodu od 1950. do 1961. godine na studijske boravke i specijalizacije, njihovi kontakti sa evropskim intelektualcima – uticali su na izmenu predstave o Jugoslaviji i jugoslovenskom socijalizmu koji je od tada viđen kao različit od sovjetskog, liberalniji, humaniji i socijalizam koji je u intelektualnim krugovima na Zapadu „rađao nadu“.

dr. sc. Stefano Petrunġaro

Sveučilište u Padovi

**Novorođena država u potrazi za poviješću (i povjesničarima).
O kulturnoj-prosvjetnoj politici u Jugoslaviji (1945-1954.)**

“Tko sam, odakle dolazim i kuda idem?” Ovo su egzistencijalna pitanja koja si svaki pojedinac postavlja u toku svog odrastanja. Isto se dešava sa državama. I one imaju potrebu za nekim ciljem (“kuda idem?”), koji je u slučaju jugoslavenske federacije bio ne samo državne, nego i radikalno političke i socijalne naravi. Cilj je bio osnivanje države, ali prije svega novog društva, koje bi trebalo biti jugoslavensko i socijalističko.

To društvo, kao svako biće, trebalo je neki identitet (“tko sam?”) i neku povijest (“odakle dolazim?”). Na ovo zadnje pitanje trebali su dati odgovor prije svega oni čiji je zanat da se bave s prošlošću.

Ali kako svatko od nas zna već samo iz svog iskustva, odgovoriti na ona tri pitanja nije nimalo lako, a nije ni bilo u vrlo mladoj socijalističkoj Jugoslaviji. Dovoljno je gledati na područje školstva, tj. na prosvjetne politike i na udžbenike povijesti, ključna domena za uobličavanje nove države. Kakvi su se odgovori davali u prvim godinama na ta pitanja? Tko je uzeo riječ? Što se čitalo a što se nije čitalo u udžbenicima povijesti onog prvog desetljeća? I što se, u nekom trenutku, mijenjalo?

Zadatak ovog izlaganja će biti da artikulira ta pitanja i da argumentira neke odgovore, pokazujući kako novorođena država, kao sva novorođenčad, na početku nije govorila, dok nije, u nekom trenutku, izgovorila prve riječi.

prof. dr. sc. Sanja Roić

Filozofski fakultet, Zagreb

Dva prijevoda jedne knjige: Ignazio Silone, *Kruh i vino / Hleb i vino*

U jeku poslijeratne kulturne i ideološke obnove u Jugoslaviji, a prije utemeljenja Jugoslavenske autorske agencije, godine 1952. izlaze dva prijevoda knjige *Pane e vino* u to vrijeme izričito antifašistički orijentiranog talijanskog pisca Ignazija Silonea (ta će njegova orijentacija biti dovedena u pitanje kasnijim otkrićima talijanskih povjesničara). Prvi je objavljen u Zagrebu u prijevodu Vladana Desnice, a drugi u Beogradu u prijevodu Jugane Stojanović. Ovaj zanimljivi primjer dvostruke recepcije na tada jedinstvenom kulturnom prostoru omogućuje interkulturalnu kontekstualizaciju prevoditeljskih odabirâ, komparativno proučavanje dvaju rješenja te evaluaciju njihove uspješnosti u odnosu na original.

prof. dr. sc. Drago Rokсандić

Filozofski fakultet, Zagreb

Zagrebački Filozofski fakultet u revolucionarnoj tranziciji (1945-1948.)

Povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu istraživački je moguće različito periodizirati. U njegovoj povijesti kao povijesti **institucije** razdoblje od 1945. do 1948. godine u 1948. godini nema održivu gornju razdjelnicu. U NR Hrvatskoj, odnosno, FNR Jugoslaviji, kao partijskoj državi “narodne demokracije”, dirizistička **prosvjetna politika**, naročito **sveučilišna politika** godine 1948. još uvijek su bile daleko od poželjne razvojne koncepcije sveučilišta i znanosti. S druge strane, hrvatski komunisti su 1945. godine došli na vlast s dva kapitalna iskustva iz prethodnog desetljeća. “**Sukob na književnoj ljevici**” je koincidirao s narodnofrontovskom strategijom i transformacijom ilegalne, malobrojne i unutrašnjim sukobima nerijetko umrtvljene Komunističke partije Jugoslavije, a od 1937. i Komunističke stranke/partije Hrvatske (“titoizacija”). **Kongres umjetnika i kulturnih radnika Hrvatske** (Topusko, 25.-27. lipnja 1944.), održan na tlu oslobođene Hrvatske, komunistima je bio dokaz da će biti moguća narodnofrontovska “kohabitacija” s inteligencijom različitih provenijencija i orijentacija, koja neće dovesti u pitanje monopol vlasti partijske države. Od 1945. do 1948. godine u hrvatskoj prosvjetnoj politici razmjerno je najveći bio utjecaj narodnofrontovskih nekomunista (npr., HRSS). Da bi taj monopol mogao opstati, morao je biti (prešutno) tolerantan (ili, represivno tolerantan) spram tradicionalne humanističke inteligencije. Takva je politika bila održiva i zato što su utjecaj ustaša i razina ustaške indoktrinacije bili marginalan problem u sveučilišnoj zajednici. Mnogo veće teškoće u vođenju sveučilišne politike, posebno na području humanističkih znanosti, proistjecale su iz konfliktnih odnosa između Rimokatoličke Crkve i novih državnih vlasti. Na kraju, u *Zapisnicima Politburoa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske 1945-1952. Svezak 1: 1945-1948.* (Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2005.) razmjerno su brojne opaske da neki “drug” ili rjeđe “drugarica” ne može obaviti neki posao jer mora “učiti”, “studirati”. Komunistička avangarda je tih godina, do 1948., bila uvjerena da je “znanje” bitna pretpostavka uspjeha “naučnog socijalizma” u Hrvatskoj i Jugoslaviji. Partijnost inteligencije je

bila projekt bez alternative. Međutim, komunističku inteligenciju nije bilo moguće stvoriti “preko noći”. Polazeći od ove pristupne kontekstualizacije, problematizirat će se hipotezu da su promjene na Filozofskom fakultetu u Zagrebu od 1945. do 1948. godine bile u međusobnim prilagođavanjima novih državnih vlasti i jezgre tradicionalnoga fakultetskog *establishmenta* različita podrijetla i interesa. Rad će biti napisan na temelju arhivskih istraživanja i raspoloživih tiskanih radova.

mr. sc. Slobodan Selinić

Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd

mr. sc. Dragomir Bondžić

Institut za savremenu istoriju, Beograd

„Prećutna rehabilitacija“. Vraćanje na Beogradski univerzitet profesora udaljenih odlukom Suda časti 1945.

Od 37 nastavnika i asistenata koji su odlukom Suda časti u proleće 1945. udaljeni sa Beogradskog univerziteta, nekolicina je zbog velike potrebe za stručnim kadrovima, vrlo brzo angažovana u raznim državnim i privrednim organima, a potom postepeno i na samim fakultetima ili u drugim visoko-obrazovnim i naučnim ustanovama u Beogradu i drugim delovima zemlje. Tako je izvršena „prećutna rehabilitacija“ nastavnika koji su na samom kraju rata u revolucionarnom zanosu kažnjeni zbog ponašanja tokom okupacije, odnosa sa okupatorom i „kaljanja nacionalne časti“, ali su u novim uslovima obnove i izgradnje zemlje, razvoja privrede, realizacije ambicioznog Prvog petogodišnjeg plana i opšteg nedostatka stručnjaka bili neophodni novoj vlasti i kao takvi vraćeni u nastavu. U radu se prati život i rad nekoliko nastavnika koji su krajem 40-ih i početkom 50-ih godina vraćeni u službu i nastavili svoje naučne i nastavne karijere na beogradskim fakultetima (Mihailo Gradojević, profesor Poljoprivrednog fakulteta; Borivoje D. Milojević, profesor Filozofskog fakulteta; Pavle Vasić, profesor Tehničkog fakulteta; Branislav Milovanović, profesor Filozofskog fakulteta; Nikola Obradović, profesor Tehničkog fakulteta; itd.).

prof. dr. sc. Gojko Tešić

Institut za književnost i umetnost, Beograd
Filozofski fakultet, Novi Sad

Ideološki diskurs nadrealista u jugoslovenskom kontekstu poratnih godina

Priča o nadrealizmu ima više rukavaca u zavisnosti od konteksta (estetičkog, ideološkog, kulturološkog). U vremenu nastajanja (kraj dvadesetih i rane tridesete: reč je o modernitetu koji ishodište ima u francuskom modelu – avangardistički koncept); u vremenu raslojavanja (kontekst tzv. „sukoba na književnoj levlci“ – već se uočavaju mogući rukavci koji na tzv. „levom frontu“ imaju dva paralelna toka: M. Ristić „papa“ srpskog nadrealizma staje uz Krležu i od *Danasa* iz 1934. preko *Pečata* i na taj način ulazi u sukob sa kursom KPJ na čelu sa Josipom Brozom – osuda trockizma u *Proleteru* 1940; A. Vučo, Dj. Jovanović, K. Popović, O. Davičo, D. Matić opredeljuju se za projekat *Nove stvarnosti* i novi tip tzv. „kritičkog“ ili socijalnog, novog realizma); ratne godine definitivno razaraju nadrealističku grupu: jedni su za učesće u revoluciji (Dj. Jovanović, K. Popović, donekle i Davičo, drugi se „skrivaju“ od njenog zova - npr. Ristić i Matić su otišli u oslušivanje jeze iz bezbedne pozicije – i upadaju svojevrsnu „beletrizaciju“ ratne apokalipse). Već pred kraj rata skoro svi nadrealisti su ponovo na okupu: jedinstveni su u prihvatanjima „plodova“ revolucionarnog prevrata, još zanosniji u osudi reakcije, domaćih izdajnika, kolaboracionista itd. – i ponovo, dakle, posle 1944. pa sve do početka šezdesetih vraćaju se na početne poetičke pozicije služeći se filozofijom tzv. „dijalektičkog obrta“ – opredeljujući se za tzv. „poratni modernizam“ kao novi nadrealistički „izam“, ili preciznije rečeno za modernistički nadrealizam ali bez upotrebe pojma nadrealizam u bilo kojoj varijanti. O tom obrtu, o moći koju su manifestovali (naročito Ristić, Vučo, Davičo, pa i oni koji su bili na tzv. „drugom koloseku“ autoriteta kao npr. Matić i Dedinac), o igrama sa komunističkom ideologijom, o svojevrsnoj cenzuri „poratnog modernizma“ – onog avangardnog, posle Prvog svetskog rata, o estetičkim, pa naravno i etičkim, „zlodelima“ u sasvim novom kontekstu... U godinama novoga milenijuma obnavlja se „nadrealistički“ diskurs kao govor neke nove ideologije koja nije, nesporno, obnavljajne nadrealističke filosofije/estetike/poetike. Jednostavno rečeno: namera mi je da o nadrealizmu govorim sasvim otvoreno, dakle kritički, njihovim argumentima protiv njih samih...

prof. dr. sc. Staniša Tutnjević

Institut za književnost i umetnost, Beograd

Filozofski fakultet, Banja Luka

Poetika socijalističkog realizma (1945-1952) – pitanje književnog dis(kontinuiteta)

Polazeći od pretpostavke da se tema „Intelektualci i vlast“ na planu književnosti iskazuje kompleksnije i slojevitije nego u politici, u radu će kratkotrajni period zvanične poetike socijalističkog realizma u periodu od 1945. do 1952. godine pokušati sagledati sa stanovišta kontinuiteta i diskontinuiteta u odnosu na jugoslovenska književna zbivanja između dva rata s jedne i na dalji razvoj jugoslovenskih književnosti u drugoj polovini dvadesetog vijeka s druge strane. U vezi s tim u prvi plan će se staviti eksplicitno i implicitno iskazana književna shvatanja pisaca iz obije književne epohe, sadržana u području strukturne ustrojenosti njihovih djela ili u njihovim programskim i književno-kritičkim tekstovima, a u drugom planu će biti praktični politički i kulturni angažman pisaca kao forma vršenja političke vlasti. To će biti dovedeno u vezu i sa pitanjem sukoba „realista“ i „modernista“ o kome se govori pedesetih i šezdesetih godina, uzimajući u obzir složenu isprepletenost tradicionalnog i modernog književnog izraza s jedne i (ideološkog) pogleda na svijet, s druge strane. Na osnovu toga će se pokušati odgovoriti na pitanje u kojoj mjeri se pomenuti vremenski raspon od 1945. do 1952. godine u književnosti ukazuje kao bitan faktor uticaja na kontinuitet i diskontinuitet između prethodne i nove književne epohe, kao i na dalji razvoj književnosti u Jugoslaviji od pedesetih godina nadalje.

Velimir Visković

Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, Zagreb

Utjecaj Miroslava Krleže na artikulaciju političke i kulturne paradigme, 1945-1954.

U našoj je krležologiji dosta rašireno uvjerenje kako je Krleža nakon II. svjetskog rata bio politički i društveno marginaliziran zbog predratnih sukoba s Komunističkom partijom i odbijanja da se uključi u partizanski pokret. Tome je pridonosio sam Krleža naglašavajući svoj izrazito loš odnos s nekim komunističkim liderima (prije svega s Đilasom), ali i neki autori poput Radice, koji u memoarskim zapisima spominje Krležin osjećaj nesigurnosti i straha u poratnom Zagrebu. Međutim, sve je više izvora (Đilasovi i Horvatovi memoarski zapisi, Kalezićeve knjige o akterima sukoba na ljevici) koji demantiraju teze o Krležinoj marginalnosti. Već neposredno nakon ulaska partizana u Zagreb hrvatski partijski vrh preko Jože Horvata uspostavlja kontakt s Krležom, a potkraj ljeta 1945. Krleža se susreće s Josipom Brozom i Milovanom Đilasom u Beogradu, gdje je dogovoreno Krležino uključivanje u javni život. Krleža je do 1948. imao važnu ulogu u rekonstituciji Društva književnika Hrvatske i JAZU; upravo je on kao potpredsjednik JAZU utjecao da u Akademiju budu primljeni njegovi suradnici iz predratnog časopisa *Pečat*, tada jedva tridesetogodišnjaci. Nakon raskida Tita sa Staljinom 1948. Krleža u javnom životu dobiva novu ulogu. Kraj 1948. i prvu polovicu 1949. provodi uglavnom u Beogradu susrećući se često s Titom. Vrlo je vjerojatno kao Titov intimus mogao sebi osigurati i neku reprezentativnu državnu funkciju; međutim, odabrao je ulogu arhitekta nove kulturne paradigme socijalističke Jugoslavije: nakon velike pariške izložbe srednjovjekovne umjetnosti naroda Jugoslavije 1950., utemeljio je Leksikografski zavod i pokrenuo *Enciklopediju Jugoslavije*. Aktivno je sudjelovao u osnivanju i kadrovskom ekipiranju Filozofskog fakulteta u Zadru te obnovi zadarskih kulturnih institucija (zbirka Zlato i srebro Zadra), što je shvatio kao prvorazrednu zadaću davanja hrvatskog identiteta tom gradu. U dogovoru s političkim vrhom (Kardelj, Đilas, vjerojatno i Tito) napisao je Ljubljanski referat izgovoren 1952. na Trećem kongresu Saveza književnika u Ljubljani, kojim je najavljen kurs napuštanja modernizma i liberalizacije u jugoslavenskoj umjetnosti. Posebno je kompleksan njegov odnos s Đi-

lasom pedesetih godina, jer Đilas u Krleži traži saveznika u borbi protiv komunističkih dogmata; poziva ga da postane glavni urednik *Nove misli*, što Krleža oprezno odbija, ali ipak surađuje u časopisu. Nakon Đilasova sloma, Krleža se definitivno opredjeljuje za titoističku struju te na Plenumu Saveza književnika Jugoslavije u jesen 1954. govori protiv liberalizma i modernizma u umjetnosti. Tim govorom sebe legitimira kao kultnu osobu socijalističke kulture, ali kompromitira svoju inspirativnu ulogu među mladim intelektualcima i umjetnicima modernističkog usmjerenja.

dr. sc. Lidija Vukčević

Poetika kao izazov politici – dekonstrukcijsko Desničine diskurzivne proze

Koncepcijski i kao praksa političke filozofije na djelu, vrijeme iz kojeg pišemo svoj tekst o *dekonstrukcijskome* Desnici gotovo da i ne poznaje niti razlikuje pojmove ljevice i desnice. Ne samo što se čini da je prošlo vrijeme velikih ideja, već se i na književnoteorijskom i književnopraktičnome planu osjeća svakovrsna identitetska kriza. Pedeset godina nakon Desničina plediranja za estetiku – što je implicitno bio i odgovor i poziv na moguću *angažman* intelektualca i pisca, iznova istražujemo Desničine poetološke implikacije protivljenja realističkom *hotimičnom iskustvu*, kao stanovitom vidu namjerne autorske intencije kojem se pribire građa za umjetničko stvaranje. Oponirajući vladajućim trendovskim idejama socijalističkoga realizma, što je nastojao nastaviti, proširiti i primijeniti poetičke prosedee realizma XIX. stoljeća, Vladan Desnica ne bez aluzija na zolinsku metodu, oponira imperativnom logikom pisca novog vremena: «Apsurdno je odlaziti u rudnik da bi se napisao roman iz rudarskog života.» («Hotimično iskustvo») Time želi naglasiti da jedino nesvjesno zapažanje i iskustvo, čini relevantnu podlogu književnoj praksi. Svjestan česte intencionalnosti u književnosti svoga vremena Desnica se implicitno određuje i protiv nešto kasnijeg konceptualizma umjetnosti. Time se suprotstavlja dvjema oponentnim poetikama, a pledira za realizam osjećajnosti, snovitosti, fantazijskoga. («O realizmu») Ovakav stav implicitan je poziv na oponiranje političkoj stvarnosti stvarnošću umjetnosti. Destruirajući temeljne estetske postavke realizma: na pr. zahtjev iskrenosti, potom tipičnosti, Desnica se priklanja ideji kako je «Realističnost književnoga djela ... potpuno irelevantna» za estetski sud o književnome djelu». (Isto) U svojim najpoznatijim diskurzivnim tekstovima iz 30ih i 50ih godina XX. stoljeća Vladan Desnica dekonstruira uvriježene pojmove tipičnosti, realističnosti, karakterističnosti, univerzalnosti i konkretnosti: svojim ćemo istraživanjem nastojati pokazati koliko su i kako ovi termini upućeni zapravo kritici suvremene politike, te u kolikoj su mjeri povezani s *njegovim obračunom s njima*, vladajućim konceptom socrealizma, koji smatra svojom dužnošću istaknuti etičku zadaću umjetnosti nad onom estetičkom. Time Vladan Desnica oponira politici straha, te izaziva i vrlo relevantan nonkom-

formistički stav protiv konzekvencija suvremene povijesti. Inzistirajući na visokoj zadaći umjetnosti- koja je opet izrasla iz duha marksističke filozofije – «očovječenju čovjeka», koju smatra «vječitim ciljem, i krajnjom svrhom i dubljim smislom svake književne djelatnosti» («Tri pitanja Desnici»), V. Desnica se u diskurzivnoj prozi priklanja vlastitoj poetici osvojenoj narativnom prozom koja je bogata protuslovljima, dijalektičkom igrom svjetla i sjene, idejom i materijom, paradoksom i paroksizmom; s onu stranu dobra i zla, te je time *eo ipso* protivna političkim simplificiranjima 50ih. Desnica je pokušao jednostavnom logikom, *poetikom protiv politike* djelovati na sebi svojstven način angažirano.

„Desničine susrete 2009.“ financiraju i materijalno pomažu:

Centar za mirovne studije, Zagreb

Društvo za obnovu i revitalizaciju Kule Stojana Jankovića, Zagreb

Europska Unija, Bruxelles

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Gradski ured za obrazovanje, kulturu i šport Grada Zagreba

Hrvatsko društvo pisaca, Zagreb

Ministarstvo kulture Republike Hrvatske

Srpsko kulturno društvo „Prosvjeta“, Zagreb

Sveučilište u Zadru

Ured za nacionalne manjine Vlade Republike Hrvatske

Ovu publikaciju sufinancira Europska Unija.
Stavovi izrečeni ovdje ne odražavaju nužno i stavove Europske Unije.

Informacije o „Desničnim susretima 2009.“:
mr. sc. Magdalena Najbar-Agičić, tajnica Pripremnog odbora
damir.agicic@zg.t-com.hr
091-58-71-697

«DESNIČINI SUSRETI 2009.»:
INTELEKTUALCI I VLAST, 1945-1954.

Nakladnik

Filozofski fakultet u Zagrebu
FF-press
I. Lučića 3, Zagreb

Za nakladnika

Miljenko Jurković

Urednik

Drago Roksandić

Tehnički urednik

Boris Bui

Lektura i redaktura

Magdalena Najbar-Agičić

Likovno rješenje korica

Marko Maraković

Tisak i uvez

Tiskara Rotim i Market, Lukavec

rujan 2009.

ISBN 978-953-175-354-8

CIP zapis je dostupan u računalnom katalogu
Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu
pod brojem 714422.

